

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ АСЕРТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Т.О. Козиренко, В. В. Мойсеєнко

Херсонський державний університет,

kozyrenkotana@gmail.com, vbiloushchenko@gmail.com

Актуальність теми полягає в тому, що на сучасному етапі розвитку суспільних відносин ефективність функціонування окремої особистості пов'язана з рядом соціально значущих якостей, що визначають стратегію взаємодії суб'єктів. Одним з таких якостей, на думку сучасних дослідників в області психології, є асертивність. Асертивність як частина особистісного потенціалу, виступає необхідною умовою для самореалізації і є провідним фактором розвитку у дітей старшого шкільного віку. Відсутність необхідних життєвих навичок, стратегій поведінки, нездатність школярів впоратися з новими соціальними вимогами, можуть спричинити за собою розвиток відхилень в поведінці і привести до девіантних його проявів, можливих акцентуацій характеру. Саме для дітей старшого шкільного віку є визначальним освоєння соціально важливих навичок, що сприяють ефективній комунікації з однолітками і дорослими. В даний час особлива увага приділяється процесу формування навичок асертивної поведінки у дітей старшого шкільного віку.

Теоретичний аналіз наукової літератури, свідчить, що проблема асертивності привертала увагу вчених з кінця XIX століття. Її вивченням займались А. Адлер, Р. Альберті, А. Бандура, Е. Берн, Дж. Вольпе, У. Джеймс, Ф. Зімбардо, А. Лазарус, А. Сальтер, Дж. Сміт, Е. Шостром, М. Еммонс та інші. У вітчизняній психології до цієї проблеми зверталися Б. Ананьєв, Л. Божович, Ф. Василюк, В. Гарбузов, Є. Дубровіна, С. Ковальов, С. Максименко, А. Прихожан, В. Ромек, О. Федосенко, В. Шамієва. Вивчення різних аспектів асертивної поведінки особистості здійснено у працях Н. Ануфрієвої, Г. Балла, Є. Головахи, О. Донченко, М. Савчина, В. Татенка, Т. Титаренко та інші [4, с. 170].

Метою статті є аналіз теоретичних джерел щодо особливостей формування асертивної поведінки у дітей старшого шкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Одним з популярних напрямків розвитку особистісних якостей і поведінкових навичок в сучасному суспільстві стає розвиток впевненості та впевненої поведінки. Інакше в наукових роботах зарубіжних дослідників даний вид поведінки визначається як асертивний. Асертивність є складним утворенням, що характеризується своєрідністю структури, змістовними й практично дієвими якісними характеристиками, які асоціюються з такими якостями особистості, як цілеспрямованість, впевненість в собі, самостійність, незалежність, ініціативність, самоконтроль, емоційна стабільність, наполегливість, напористість, рішучість, вимогливість до себе та інших, рефлексивність, вміння доводити розпочату справу до кінця. Саме зазначені риси особистості складають структуру асертивності.

У психологічному словнику асертивність визначається як «гармонійне поєднання властивостей особистості людини, прояв його знань про природу людини, умінь і навичок спілкування, етично допустимого в конкретній ситуації, прояв у формі конкретних дій світоглядної позиції позитивної спрямованості. Асертивність – це здатність людини організовувати свою поведінку, вміння формулювати свої бажання і вимоги, домагатися їх задоволення, «чути» те, чого хочуть оточуючі, з повагою і любов'ю ставитися до себе. Асертивно поводитися – це значить вирішувати певне питання або проблему, усвідомлюючи і розуміючи інших людей, залучених в неї, не обмежувати їх ділові інтереси, розумно і вміло захищати інтереси свого боку» [3, цит. за 1, с. 36].

У соціально-психологічному словнику асертивність розглядається як якість особистості, як її риса, що виявляється в самоствердженні, свідомому прийнятті вимог інших людей без власного страху, невпевненості, напруги та іронії. Таким особам властиві позитивне ставлення до людей і адекватна самооцінка [3, цит. за 2].

Якщо розглядати асертивність в термінах трансакційного аналізу Берна, то позиції соціальної взаємодії визначають поведінкові реакції наступним чином. Стан «батько»: людина міркує так само, як зазвичай міркував один з його батьків (вихователів, керівників), реагує так, як прореагував би він. Завдяки «батькові», багато реакцій давно стали автоматичними, що допомагає зберегти масу часу і енергії. Люди багато роблять тільки тому, що «так прийнято робити». Це звільняє «дорослого» від необхідності приймати безліч тривіальних рішень, але ускладнює прийняття точки зору іншої людини.

Стан «дитина»: людина реагує так само і з тією ж метою, як це зробила би маленька дитина. «Дитина» не завжди замислюється про наслідки своїх дій для себе і для інших людей і керується формулою «я хочу». Стан «дорослий»: людина самостійно і об'єктивно оцінює ситуацію, в неупередженій манері викладає хід роздумів, формулює свої проблеми і висновки, до яких прийшов. Людина переробляє інформацію і обчислює ймовірності, які потрібно знати, щоб ефективно взаємодіяти з навколишнім світом. «Дорослий» усвідомлює свої цілі, емоції і спонукання і в змозі управляти ними. Формула дії для дорослого: «я вибираю», «я віддаю перевагу». Асертивна поведінка - це відносини на рівні «дорослий» - «дорослий», тобто асертивна людина сприймає і поводить як дорослий, плюс точно так само відноситься до об'єкта взаємодії.

З точки зору клінічної психології, асертивність розглядається в основному у зв'язку з виникненням деяких психологічних розладів. У пошуках шляхів подолання не асертивності, клінічні психологи в основному вивчили її походження і механізми формування.

А. Бек і А. Фрімен успішно застосували тренінг асертивності в лікуванні граничних розладів особистості, залежності і біполярних розладах особистості [5].

Моделювання та відпрацювання нових поведінкових шаблонів за допомогою спеціальних технік і вправ дозволяє розширювати поведінковий

репертуар особистості, сприяє розвитку гнучкості у взаємодії з оточуючими, а також успішної самореалізації в суспільстві.

Формуванню поведінкових навичок приділяється в даний час багато уваги. Виходячи із запиту суспільства на певні особистісні якості, що сприяють досягненню успіху і певного рівня соціального добробуту індивідуумів, широко поширені програми соціально-психологічних тренінгів з формування та розвитку соціально-важливих поведінкових навичок.

Формування навичок асертивної поведінки в першу чергу передбачає, щоб людина віддала собі звіт, наскільки його поведінка визначається його власними схильностями і спонуканнями, а наскільки – кимось нав'язаними установками. У сфері міжособистісних відносин передбачається відмова від опори на чужі думки і оцінки, культивування спонтанної поведінки у відповідності зі своїми власними настроями, спонуканнями та інтересами. Варто також звернути увагу на найбільш важливі якості асертивності, які необхідно формувати у школярів.

Впевненість в собі. Визначається як переживання особистістю своїх можливостей, як адекватних тим завданням, які перед ним стоять в житті, так і тим, які він ставить перед собою сам. Впевненість в собі в будь-якому виді діяльності має місце в тих випадках, коли самооцінка старшого школяра в цьому виді діяльності відповідає його реальним можливостям. Якщо самооцінка вище або нижче реальних можливостей, має місце, відповідно, самовпевненість або невпевненість в собі.

Виховання впевненості в собі полягає у формуванні у школярів адекватних, відповідних його можливостям домагань і самооцінок. Це має велике значення для розвитку здібностей, а також для формування всіх сторін особистості людини і, перш за все, його емоційної сфери. Невпевненість в собі і самовпевненість, будучи прикордонними станами впевненості, так чи інакше, деструктивно впливають на психічний розвиток особистості.

Успіх в діяльності. Поняття «успіх» можна розглядати як дві складові: а) власне відчуття удачі в досягненні поставленої мети, у виконанні діяльності або

створенні її продукту; б) суспільне визнання досягнутої удачі на основі об'єктивних показників і загальноприйнятих норм. На переживання успіху або невдачі впливають уявлення підлітка про те, які причини лежать в основі результатів його діяльності – внутрішні або зовнішні. Таке пояснення називається локусом контролю.

Фундаментальна потреба людини в самовираженні і саморозкритті є *самоствердження*. У самоствердженні виражається прагнення до рівного становища серед інших людей і власного схвалення своєї поведінки. Самоствердження - це реальне соціально-психологічне явище, вивчається і спостерігається в роботі зі школярами. Основне завдання педагогічного впливу в цьому випадку роз'яснювати і демонструвати етично виправдані цілі, мотиви і способи самоствердження.

Самооцінка є одним з найважливіших структурних компонентів асертивної поведінки. Визначається як цінність, значимість якої людина наділяє себе в цілому і окремі сторони своєї особистості, діяльності, поведінки. Самооцінка в діяльності - це оцінка своєї успішності у виконанні тієї чи іншої діяльності, своїх якостей, знань, умінь, необхідних для досягнення успіху в цій діяльності. Отже, найголовнішим завданням являється формування стійкої і адекватної самооцінки, яка у великій мірі впливає на формування асертивної поведінки.

Дослідження проблеми формування навичок асертивної поведінки є особливо важливим у дітей старшого шкільного віку, адже саме цей період є основоположним у становленні особистості та формуванні світогляду. У цей період вирішуються найважливіші питання, такі як подальше самовизначення, вибір професії і життєвого шляху в цілому, вміння брати на себе відповідальність за себе і свій вибір, прийняття нового положення в сім'ї і суспільстві.

Висновки. Аналіз наукової літератури дозволяє стверджувати, що асертивність як частина особистісного потенціалу, виступає необхідною умовою для самореалізації і є провідним фактором розвитку школярів.

Дослідження проблеми асертивності як особистісної характеристики в цілому, і як особливих поведінкових навичок є важливим у старшому шкільному віці, адже саме цей період є основоположним у становленні особистості та формуванні світогляду. У цей час вирішуються найважливіші питання, такі як подальше самовизначення, вибір професії та життєвого шляху в цілому.

Література:

1. Большой психологический словарь / сост. Б. В. Мещеряков, В. В. Зинченко. – М.: Олма-пресс, 2004. 985 с.
2. Галицький В. М., Мельник О. В., Синявський В. В. Соціально-психологічний словник. Київ, 2004. 285 с.
3. Мойсеєнко В. В. Асертивність як соціально-психологічний механізм вибору стратегій статусної поведінки студентською молоддю: дис. ... канд.. психол. наук: 053 «Психологія». Херсон, 2020. 193 с.
4. Мойсеєнко В. В. Аналіз наукових підходів до дослідження поняття «асертивність». *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки.* 2017. Вип. 5 Т. 1. С. 170-175.
5. Шейнов В.П. Ассертивное поведение: преимущества и восприятие. *Современная зарубежная психология.* 2014. Том 3. №2. С. 107–120. URL: https://psyjournals.ru/files/70122/jmfp_2014_2_n8_Sheinov.pdf